असगरली नझरली सिंगपोरावाला

विरूध्द

द स्टेट ऑफ बॉम्बे

(भगवती, जगन्नाधादास, जाफर इमाम, गोविंद मेनन

आणि जे. एल. कपूर न्यायमुर्ती)

फौजदारी खटला-जलद खटल्याची तरतूद करणारा कायदा-विशिष्ट गुन्ह्यांची सुनावणी मात्र विशेष न्यायाधीशांद्वारे केली जाते, ज्यांना जास्त कठोर शिक्षा देण्याचा अधिकार आहे-जर कायद्यासमोर समानतेचे उल्लंघन होत असेल तर-फौजदारी कायदा दुरुस्ती कायदा, (1952 चा XLVI)-भारतीय संविधान, कलम 14.

अपीलकर्ता आणि इतर चार जणांवर आरोपांसाठी मुंबईतील प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांसमोर कलम 161 च्या आरोपासाठी सह कलम 109 किंवा कलम 114 भारतीलय दंड संहिता प्रमाणे खटला चालवला जात होता. खटला प्रलंबित असताना फौजदारी कायदा दुरुस्ती कायदा, 1952 (1952 चा XLVI) संसदेने लागू केला आणि 28 जुलै 1952 रोजीला लागू झाला. या कायद्यात कलम 161, 165, किंवा 165-A भारतीय दंड संहिता अंतर्गत दंडनीय असलेल्या सर्व

गुन्ह्यांच्या खटल्याची तरतूद होती किंवा सहकलम (2) कलम 5 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा 1947, नुसार हे प्रकरणे विशेष न्यायाधीशांद्वारे चालविले जातील आणि असे आदेशित केले की, कायदा अमलात येण्याच्या तारखेला प्रलंबित असलेल्या अशा सर्व खटल्यांचे हस्तांतरण करण्याचे निर्देश दिले. प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांनी खटला चालू ठेवला आणि अपीलकर्त्याची निर्दोष मुक्तता केली. राज्य सरकारच्या याचिकेवर, उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की या कायद्याच्या प्रारंभाच्या तारखेपासून प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांनी खटला सुरू ठेवण्याचे सर्व अधिकारक्षेत्र गमावले आणि विशेष न्यायाधीशांच्या पुढे पुन्हा खटला चालवण्याचे आदेश दिले. असा युक्तिवाद करण्यात आला की हा कायदा अवैध आहे कारण त्याने घटनेच्या कलम 14 चे उल्लंघन केले आहे आणि परिणामी खटला सुरू ठेवण्यासाठी प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांच्या अधिकारक्षेत्रावर परिणाम होऊ शकत नाही.

हा कायदा संविधानाच्या कलम 14 चे उल्लंघन करत नाही, असे मत व्यक्त केले. विधिमंडळाने कलम 161, 165 किवा 165- अ भारतीय दंड संहिता किवा कलम 5 चे सहकलम 2 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा 1947, अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांचे वर्गीकरण एका श्रेणीत केले. ते सरकारी कर्मचाऱ्यांनी केलेले लाचखोरी किंवा भ्रष्टाचाराशी संबंधित गुन्हे होते आणि त्यांचे योग्य प्रकारे एका गटात वर्गीकरण करण्यात आले होते. वर्गीकरण एका समजण्याजोग्या भिन्नतेवर आधारित होते ज्याने गुन्हेगारांना अशा प्रकारे गटातून वगळलेल्या लोकांपासून

वेगळे केले. सदर समजण्याजोग्या फरकाचा कायद्याद्वारे साध्य करण्याच्या उद्देशाशी तर्कशुद्ध संबंध होता, ज्याचा उद्देश उक्त गुन्हयाची जलद खटल्याची तरतूद करणे हा होता. लाचखोरी आणि भ्रष्टाचार मोठ्या प्रमाणात होत असल्याने आणि ते काढून टाकण्याची गरज तातडीने जाणवली असल्याने, गुन्हेगारांना न्याय मिळवून देण्यात येणाऱ्या सर्व शक्य विलंबाला आळा घालण्याच्या उद्देशाने उपाययोजना करणे आवश्यक होते.

मुंबई राज्य विरुद्ध एफ. एन. बलसरा, (1951) एस. सी. आर. 682, बुधन चौधरी आणि इतर विरुद्ध बिहार राज्य, (1955) एस. सी. आर. 1945 आणि केदार नाथ बाजोरिया विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य, (1954) एस. सी. आर. 30 लागू केले.

अपीलकर्त्याचे प्रकरण संपले नव्हते आणि 28 जुलै 1952 रोजी, म्हणजे कायदा सुरू झाल्याच्या तारखेला, प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित होते यात शंका नाही. 26 सप्टेंबर 1952 पर्यंत विशेष न्यायाधीशाची नियुक्ती करण्यात आली नव्हती, ज्या दिवशी फिर्यादी आणि बचाव पक्षाचा युक्तिवाद पूर्ण झाला होता, त्यामुळे स्थितीवर परिणाम झाला नाही. 25 सप्टेंबर 1952 च्या मध्यरात्रीनंतर लगेचच अंमलात आलेल्या 26 सप्टेंबर 1952 च्या अधिसूचनेद्वारे विशेष न्यायाधीशाची नियुक्ती होईपर्यंत हा कायदा प्रभावीपणे सुरू झाला नाही असे जरी गृहित धरले गेले, तरी अपीलकर्त्याचा खटला त्यापूर्वी संपला असे म्हणता

येणार नाही, कारण शिक्षा संमत होईपर्यंत किंवा आरोपीला आरोपमुक्त करण्याचा आदेश मिळेपर्यंत खटला पूर्ण झालेला नसतो.

फौजदारी अपील न्यायाधिकरणः1954 चा फौजदारी अपील क्रमांक 149.

1953 च्या फौजदारी अपील क्रमांक 349 मधील मुंबई उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय 20 ऑक्टोबर 1953 च्या निकाल आणि आदेशावरून विशेष परवानगीने अपील.

अपीलकर्त्याच्या बाजूने एस. ए. देसाई आणि आय. एन. श्रॉफ.

प्रतिसादासाठी पोरस ए. मेहता आणि आर. एच. ढेबर.

1957. 19 फेब्रुवारी.न्यायालयाचा न्यायनिर्णय पारीत

भगवती न्यायमुर्तीः- संविधानाच्या कलम 136 अंतर्गत विशेष परवानगीने हे अपील मुंबईतील उच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयाविरूद्ध निर्देशित केले गेले आहे, ज्यात प्रेसिडेन्सी मॅजिस्ट्रेट, 19, न्यायालय, मुंबई यांनी अपीलकर्त्याची निर्दोष मुक्तता रद्द केली आहे आणि फौजदारी कायदा दुरुस्ती कायदा, 1952 (1952 चा XLVI कायदा) च्या तरतुदींनुसार विशेष न्यायाधीश, ग्रेटर मुंबई यांनी त्याला पुन्हा खटला चालवण्याचे आदेश दिले आहेत.

विव्दान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांच्या न्यायालयात अपीलकर्ता क्रमांक 3 हा आरोपी होता. आरोपी क्रमांक 1 हा आणि मेसर्स एम. एम. बक्साभॉय कंपनीत काम आणि आरोपी क्रमांक 2 हा सदर कंपनीचा मॅनेजर होता. अपीलकर्ता आणि

आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 हे संबंधित खटल्यात कंपनीचे प्राप्तकर्ते होते. या सर्वांवर कलम 161 सहवाचन कलम 116 आणि पुढे सहवाचन कलम 109 किंवा कलम 114 भारतीय दंडसंहिता अंतर्गत गुन्ह्यांचा आरोप ठेवण्यात आला होता की लाचलुचपत प्रतिबंधक शाखेशी संलग्न असलेले पोलीस उपनिरीक्षक जिभाई छोटालाल बारोट यांना रु. 1,25,000 त्याच्या अधिकृत कार्यांचा वापर करताना आरोपीला आणि मेसर्स एम. एम. बक्साभॉय अँड कंपनीला त्याने उपकार दाखवल्याबद्दल हेतू किंवा बक्षीस म्हणून कायदेशीर मागणी व्यतिरिक्त बेकायदेशीर बक्षीस म्हणून दिले होते. हा गुन्हा 28 जुलै 1950 रोजी केल्याचा आरोप होता आणि आरोपपत्र 16 जून 1951 रोजी दाखल करण्यात आले; खटला 14 जुलै 1951 रोजी सुरू झाला आणि 27 सप्टेंबर १९५१ रोजी आरोप निश्चित करण्यात आले. खटल्यात 40 साक्षीदारांची तपासणी करण्यात आली आणि 226 दस्तऐवजाला चिन्हांकीत करण्यात आले आणि फिर्यादी पक्षाने 15 जुलै 1952 रोजी आपला खटला बंद केला.

खटल्याच्या सुनावणीदरम्यान फौजदारी कायदा दुरुस्ती कायदा, 1952 (1952 चा XLVI), ज्याला यापुढे आक्षेपार्ह कायदा म्हटले गेले, तो संसदने 28 जूलै 1952 रोजी लागू केला. ज्याव्दारे भारतीय दंड संहिता आणि फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 मध्ये सुधारणा करण्यासाठी आणि काही गुन्ह्यांच्या अधिक जलद खटल्याची तरतूद करण्यासाठी एक कायदा म्हणून., दंडनीय अपराध कलम 161, कलम 165 किवा कलम 165- अ भारतीय दंड संहिता किंवा उप- कलम 2, कलम

5 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1947 (1947 चा II अॅक्ट) आणि वर नमूद केलेल्या कोणत्याही गुन्ह्याचा कट रचणे किंवा करण्याचा कोणताही प्रयत्न करणे किंवा त्याला प्रोत्साहन देणे तयार करण्यात आला. विव्दान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांनी खटला पुढे नेला आणि अपीलकर्त्याच्या कलम 342 फौजदारी प्रक्रिया संहितेनुसार, तपासणी नंतर अपीलकर्त्याने 14 ऑगस्ट 1952 रोजी आपले लेखी जबाब दाखल केले. त्यानंतर युक्तीवाद सुरू झाले. फिर्यादी पक्षाने 26 ऑगस्ट 1952 रोजी आपले मांडणे सुरू केले आणि 5 सप्टेंबर 1952 रोजी ते संपवले. त्यानंतर बचाव पक्षाने विद्वान दंडाधिकाऱ्यांना संबोधित केले. दरम्यान, 23 सप्टेंबर 1952 रोजी मुंबई सरकारने एका अधिसूचनेद्वारे वर नमूद केलेल्या गुन्ह्यांचा खटला चालवण्यासाठी विशेष न्यायाधीशांची नियुक्ती केली आणि ही नियुक्ती 26 सप्टेंबर 1952 रोजी अधिकृत राजपत्रात अधिसूचित करण्यात आली.बचावपक्षाने 26 सप्टेंबर 1952 रोजी आपले युक्तीवाद संपवले आणि विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांनी 29 सप्टेंबर 1952 रोजी आपला निकाल पारीत केला, ज्यामध्ये त्यांनी आरोपी क्रमांक 1 आणि 2 यांना त्यांच्यावर ज्या गुन्ह्यांचा आरोप ठेवण्यात आला होता त्यामध्ये दोषी ठरवले आणि त्यांना प्रत्येकी नऊ महिन्यांच्या सश्रम कारावासाची आणि 1000/- रुपयांच्या दंड शिक्षा सुनावली. दंड न भरल्यास 6 महिन्यांच्या सश्रम कारावासाची शिक्षा सुनावली. तथापि, न्यायालयने अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 यांची निर्दोष मुक्तता केली.

आरोपी क्रमांक 2 ने 1952 चा फौजदारी अपील क्रमांक 1304 म्हणून मुंबई उच्च न्यायालयासमोर अपील केले. त्यानंतर मुंबई राज्यानेही अपीलकर्त्याच्या आणि आरोपी क्रं. 4 आणि 5 च्या निर्दोष मुक्ततेविरुद्ध फौजदारी अपील क्रमांक 349/1953 दाखल केले. 1953 च्या फौजदारी अपील क्रमांक 349 मधील अपील ज्ञापनात असा मुद्दा घेण्यात आला होता की, विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिका-यांना सदर खटला सुरू ठेवण्याचा आणि अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 ची निर्दोष मुक्तता करण्याचा कोणताही अधिकार नाही, कारण त्यांचे अधिकारक्षेत्र विवादित कायदयाने काढून घेण्यात आले होते. असा युक्तिवाद करण्यात आला की हा कायदा लागू झाल्याच्या तारखेपासून केवळ विशेष न्यायाधिशांना कलम 161 सहवाचन कलम 116 भारतीय दंड संहिता अंतर्गत दाखल झालेल्या गुन्हासंदर्भात आरोपीवर खटला चालविण्याचे अधिकार क्षेत्र आहे, आणि हे प्रकरण आक्षेपित कायद्याद्वारे अशा गुन्ह्यांचा खटला चालवण्यासाठी विशेषतः नियुक्त केलेल्या, बृहन्मुंबईच्या विशेष न्यायाधीशाच्या न्यायालयात हस्तांतरित करणे हे विद्वान प्रेसिडेन्सी मॅजिसस्टेटचे कर्तव्य होते आणि त्यामुळे अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 यांची निर्दोष मुक्तता करण्याचा आदेश, अधिकारक्षेत्राशिवाय असल्याने, कायद्याने चुकीचा होता.

हे दोन्ही फौजदारी अपील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या बावडेकर आणि व्यास न्यायमुर्ती यांच्या खंडपीठासमोर सुनावणीसाठी आले. या याचिकांची सुनावणी मात्र अध्यक्षीय दंडाधिकाऱ्यांच्या खटल्याचा प्रयत्न आणि निर्णय घेण्याच्या

अधिकारक्षेत्राच्या प्राथमिकते वर केली गेली. मुंबई राज्याने घेतलेल्या अधिकारक्षेत्राबद्दलच्या मुद्दाला उत्तर देताना, अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 यांनी असे व्यक्त केले, की आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदी संविधानाच्या कलम 14 मध्ये समाविष्ट असलेल्या कायद्यांच्या समान संरक्षणाच्या तत्त्वाचे उल्लंघन करतात आणि त्यामुळे आक्षेपित कायदा संविधानाच्या अधिकारक्षेत्राबाहेर आहे.जर तसे असेल, तर असा युक्तिवाद करण्यात आला, की आक्षेपित कायदा सुरू होऊनही खटला सुरू ठेवण्याचा अधिकार विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्याला होता आणि अपीलकर्ता आणि त्याने नोंदवलेल्या आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 च्या निर्दोष मुक्ततेचा आदेश योग्य होता.

उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी अपीलकर्त्याचा हा युक्तिवाद फेटाळून लावला आणि असा निर्णय दिला की आक्षेपित कायदा अधिकारक्षेत्रात आहे आणि आक्षेपित कायदा सुरू झाल्यानंतर या प्रकरणाचा खटला चालवण्यासाठी विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांना अधिकारक्षेत्र नव्हते. आरोपी क्रमांक 2 ला दोषी ठरवणारा आणि मुंबई राज्याने तक्रार केलेल्या 4 आणि 5 क्रमांकाच्या आरोपी आणि अपीलकर्त्याची निर्दोष मुक्तता करणारा विद्वान दंडाधिकाऱ्याचा आदेश त्यानुसार रदद् करण्यात आला. उच्च न्यायालयाने ग्रेटर बॉम्बेच्या विशेष न्यायाधीशांच्या न्यायालयाकडून अपीलकर्ता आणि इतर आरोपींवर पुन्हा खटला चालवण्याचे आदेश दिले आणि हे प्रकरण कायद्यानुसार निकाली काढण्याचे आदेश दिले.

अपीलकर्त्याने संविधानाच्या कलम 134 (1) (सी) अंतर्गत प्रमाणपत्रासाठी उच्च न्यायालयात अर्ज केला, जो नाकारला गेला. त्यानंतर अपीलकर्त्याने उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निकाल आणि आदेशाविरुद्ध अपील करण्यासाठी या न्यायालयाकडून विशेष परवानगीसाठी अर्ज केला आणि ती प्राप्त केली. अशा प्रकारे हे अपील आमच्यासमोर सुनावणीसाठी आणि अंतिम निकालासाठी आले आहे.

या टप्प्यावर विवादित कायद्याच्या संबंधित तरतुदी ठरवणे सोयीचे ठरेल. आधीच नमूद केल्याप्रमाणे या कायद्याच्या प्रस्तावनेत असे म्हटले आहे की भारतीय दंड संहिता आणि फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 मध्ये सुधारणा करण्यासाठी आणि काही गुन्ह्यांच्या बाबतीत अधिक जलद खटल्याची तरतूद करण्यासाठी हा एक कायदा होता. कायद्याच्या कलम 5 मध्ये उप-कलमे (2-ब) कलम 337 फौजदारी प्रक्रीया संहितामध्ये समाविष्ट करण्यात आली आणि अशी तरतूद केली आहे की प्रत्येक प्रकरणात जेथे गुन्हा भारतीय दंड संहितेच्या कलम 161, कलम 165 किवा कलम 165- A किंवा सहकलम 2, कलम 5 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा अन्वये दंडनिय आहे. जरी उपकलम (2-A) मध्ये काहीही असले तरी, दंडाधिकारी पुढील कोणतीही चौकशी न करता, हे प्रकरण वादग्रस्त कायद्यांतर्गत नियुक्त केलेल्या विशेष न्यायाधीशाच्या न्यायालयात सुनावणीसाठी पाठवतील. ही दुरुस्ती आक्षेपित कायद्याच्या प्रारंभापासून दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी अंमलात राहणार होती, परंतु त्यानंतर ती फौजदारी प्रक्रिया

संहिता, 1898 मधिल कलम 337 मध्ये फौजदारी प्रकीया संहितेच्या दुरुस्ती कायदा, 1955 (1955 चा XXVI) प्रमाणे समाविष्ट करण्यात आली. अधिनियमाच्या कलम 6 मध्ये विशेष न्यायाधीशांच्या नियुक्तीची तरतूद करण्यात आली आहे आणि राज्य सरकारांना अधिकृत राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, अधिसूचनेमध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे, पुढील गुन्ह्यांचा खटला चालवण्यासाठी आवश्यक तितक्या विशेष न्यायाधीशांची नियुक्ती करण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत, जे कीः-

(अ) खालीलप्रमाणे दंडनीय गुन्हा कलम 161, कलम 165 किवा कलम.165- A भारतीय दंड संहिता किंवा उप-कमल .(2) कलम 5 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1947; आणि

(ब) खंड (अ) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या गुन्ह्यांचा कट रचणे किंवा करण्याचा कोणताही प्रयत्न करणे किंवा त्यांना प्रोत्साहन देणे.

कलम 6 (2) मध्ये विशेष न्यायाधीशाच्या नियुक्तीसाठी पात्रता निश्चित करण्यात आली आहे आणि अशी तरतूद करण्यात आली आहे की एखादी व्यक्ती या कायद्यांतर्गत विशेष न्यायाधीश म्हणून नियुक्तीसाठी पात्र नसेल, जोपर्यंत तो सत्र न्यायाधीश किंवा अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश किंवा सहाय्यक सत्र न्यायाधीश नाही. कायद्याचे कलम 7 महत्वाचे आहे आणि अशी तरतूद केली आहे की, मुंबई फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 किंवा इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही समाविष्ट असले तरी, उपकलम (1) कलम ६ मध्ये निर्दिष्ट केलेले गुन्हे विशेष

न्यायाधीशांद्वारेच खटला चालवता येईल. कलम 7 (2) मध्ये पुढे अशी तरतूद करण्यात आली आहे की कोणत्याही प्रकरणाचा खटला चालवताना, विशेष न्यायाधीश निर्दिष्ट केलेल्या गुन्ह्याव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही गुन्ह्याचा खटला देखील चालवू शकतात, जरी आरोपीवर फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 अंतर्गत त्याच खटल्यात कलम 6 प्रमाणे आरोप केले असतील तरी, दोन्ही गुन्हांयाचा आरोप एकाच खटल्यात ठेवू शकतात. विशेष न्यायाधीशांची कार्यपद्धती आणि अधिकार कायद्द्याच्या कलम 6 प्रमाणे निश्चित करण्यात आले आहेत. विशेष न्यायाधीश आरोपींवर खटला चालवताना गुन्ह्यांची दखल घेण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. जरी आरोपीला त्यांचे कडे खटला चालविण्या करीता पाटवले नाही आणि आरोपी व्यक्तींवर खटला चालवताना, दंडाधिकाऱ्यांद्वारे वॉरंट प्रकरणांच्या खटल्याच्या सुनावणीसाठी फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 द्वारे विहित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन करायचे आहे. एखाद्या गुन्ह्याशी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे संबंधित आहे किंवा त्याच्याशी संबंधित आहे असे मानल्या जाणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला, त्याने गुन्ह्याशी संबंधित त्याच्या माहितीत असलेल्या संपूर्ण परिस्थितीचा संपूर्ण आणि खरा खुलासा करण्याच्या अटीवर आणि संबंधित प्रत्येक व्यक्तीला, मग तो मुख्य असो किंवा त्याला प्रोत्साहन देणारा असो, माफी देण्याचा अधिकारही विशेष न्यायाधीशाला देण्यात आला होता. वरील बाबी वगळता फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 च्या तरतुदी विशेष न्यायाधिशा समोरच्या कार्यवाहीला लागू केलेल्या कायद्याशी विसंगत असल्याशिवाय लागू होतील; आणि उक्त तरतुदींच्या उद्देशाने, विशेष न्यायधिशांचे न्यायालय हे ज्युरीशिवाय किंवा

मूल्यांकनकर्तेच्या मदतीशिवाय खटल्यांची सुनावणी करणारे सत्र न्यायलय मानले गेले. ज्या गुन्ह्यांसाठी अशा व्यक्तीला दोषी ठरवण्यात आले होते, त्या गुन्ह्यांच्या शिक्षेसाठी कायद्याद्वारे अधिकृत केलेली कोणतीही शिक्षा त्याने दोषी ठरवलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला देण्याचा अधिकार विशेष न्यायाधीशाला होता. अधिनियमाच्या कलम 9 मध्ये अपील आणि पुनरीक्षण तरतूद करण्यात आली होती आणि उच्च न्यायालयाने फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 च्या अध्याय XXXI आणि XXXII द्वारे उच्च न्यायालयाला प्रदान केलेल्या सर्व अधिकारांचा, जसे की विशेष न्यायाधीशाचे न्यायालय हे उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राच्या स्थानिक मर्यादेत ज्युरीशिवाय खटला चालवणारे सत्र न्यायालय आहे, तसा वापर करणे हे होते. कलम 10 देखील महत्त्वाचे आहे आणि दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असलेल्या काही प्रकरणांच्या हस्तांतरणासाठी तरतूद आहे. विशेष न्यायाधीशाद्वारे कलम 7 अंतर्गत सुनावणी करता येण्याजोगी सर्व प्रकरणे अधोरेखित करतात असे नमूद करण्यात आले होते, जी तो कायदा सुरू होण्याच्या अगदी आधी कोणत्याही दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित होता, अशा प्रारंभाच्या वेळी, अशा प्रकरणांवर अधिकारक्षेत्र असलेल्या विशेष न्यायाधीशाकडे खटल्याच्या सुनावणीसाठी पाठवला जाईल.

येथे वर नमूद केलेल्या आक्षेपार्ह कायद्याच्या तरतुदींवरून हे स्पष्ट होते की कलम 161, कलम 165 किंवा 165-अ भारतीय दंड संहिता किंवा कलम 5 (2) भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1947. अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांच्या अधिक जलद

खटल्याची तरतूद करण्याच्या दृष्टीने भारतीय दंड संहिता आणि फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 मध्ये सुधारणा करणे असा कायदा करण्याचा विधिमंडळाचा हेतू होता. या गुन्ह्यांचा खटला चालवण्याच्या उद्देशाने सत्र न्यायाधीश किंवा अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश किंवा सहाय्यक सत्र न्यायाधीश या दर्जाच्या विशेष न्यायाधीशांची नियुक्ती केली जाणार होती आणि या गुन्ह्यांची सुनावणी मात्र या विशेष न्यायाधीशांद्वारे केली जात होती.या गुन्ह्यांचा खटला चालवण्यासाठी मात्र विशेष न्यायाधीशांना विशेष अधिकारक्षेत्र देण्यात आले नव्हते, तर या गुन्ह्यांशी संबंधित कोणत्याही प्रकरणाचा खटला चालवताना त्यांना त्याच खटल्यात फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 अंतर्गत आरोपींवर ज्या गुन्ह्यांचा आरोप केला जाऊ शकतो त्या गुन्ह्यांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही गुन्ह्याचा खटला चालवण्याचा अधिकारही देण्यात आला होता.वचनबद्ध कार्यवाही देखील संपुष्टात आणली गेली आणि विशेष न्यायाधीशांना आरोपींवर खटला न चालवता या गुन्ह्यांची दखल घेण्याचे अधिकार देण्यात आले आणि दंडाधिकाऱ्यांद्वारे वॉरंट प्रकरणांच्या सुनावणीसाठी फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 द्वारे विहित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन करून आरोपी व्यक्तींवर खटला चालवण्याचे अधिकार देण्यात आले.विशेष न्यायाधीशांची न्यायालये ही ज्युरीशिवाय किंवा मूल्यांकनकर्त्यांच्या मदतीशिवाय खटल्यांची सुनावणी करणारी सत्र न्यायालये मानली जात होती आणि अशा गुन्ह्यांच्या शिक्षेसाठी कायद्याद्वारे लिहिलेली कोणतीही शिक्षा त्यांनी कोणत्याही गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवलेल्या व्यक्तींना देण्याचा अधिकारही त्यांना होता. विशेष न्यायाधीशांची न्यायालये ही स्थानिक मर्यादेत ज्युरीशिवाय किंवा मूल्यांकनकर्त्यांच्या मदतीशिवाय

खटल्यांची सुनावणी करणारी सत्र न्यायालये असल्याप्रमाणे उच्च न्यायालयात असलेल्या अपील आणि पुनरीक्षण प्रकरणांमध्ये अधिकारांचा वापर केला जाणार होता. उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्रात, विशेष न्यायाधीशांसमोर खटल्याच्या सुनावणीसाठी कार्यपद्धती अशा प्रकारे आरोपींच्या खटल्याच्या प्रकरणात द कोर्ट ऑफ सेशन्सद्वारे प्राप्त झालेल्या प्रक्रियेत सामावून घेण्यात आली.

अशा प्रकारे या गुन्ह्यांच्या खटल्याच्या सुनावणीसाठी विशेष न्यायाधीश यांच्याद्वारे तरतूद केली होती, ज्याची सुनावणी आक्षेपित कायदा सुरू झाल्यानंतर त्यांच्याद्वारे केली जाऊ शकते, या कायद्यात पुढे त्या श्रेणीत येणाऱ्या परंतु दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असलेल्या खटल्यांच्या हस्तांतरणाची तरतूद करण्यात आली. हे लक्षात घेतले पाहीजे की, कायद्याच्या इतर तरतुदी संभाव्य पध्दतीने लागू होण्याची शक्यता होती आणि त्यामुळे प्रलंबित प्रकरणांवर त्यांचा परिणाम होऊ शकला नाही. त्यामुळे ज्या दंडाधिकाऱ्यांनी या प्रकरणांची आधीच दखल घेतली होती, त्यांना अधिकारक्षेत्रापासून दूर ठेवण्याची, पुढील खटला चालवण्याची आणि अशा प्रलंबित प्रकरणांचे हस्तांतरण कायद्यांतर्गत नियुक्त केलेल्या विशेष न्यायाधीशांकडे करण्याची तरतूद करावी लागली. सत्र न्यायालयांमध्ये प्रलंबित असलेली प्रकरणे अशा प्रकारे हस्तांतरित करण्याची आवश्यकता नव्हती कारण त्यांची सुनावणी सत्र न्यायालयांमध्ये मिळणाऱ्या प्रक्रियेद्वारे केली जाईल आणि पुढे काहीही करण्याची आवश्यकता नाही. दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असलेले खटले मात्र विशेष न्यायाधीशांकडे हस्तांतरित करणे आवश्यक होते कारण अन्यथा

दंडाधिकाऱ्यांनी त्यांचा खटला सुरू ठेवला असता आणि ते सत्र न्यायालयांना सोपवावे लागले असते, कारण ते स्वतः दोषसिद्धीनंतर आरोपीला मिळू शकणारी वाढीव शिक्षा देऊ शकत नव्हते. वादग्रस्त कायद्याद्वारे समितीची कार्यवाही रद्द करण्याची मागणी करण्यात आली होती आणि विशेष न्यायाधीशांना या प्रकरणांचा खटला चालवण्याचा अधिकार देण्यात आले होते, जणू ते सत्र न्यायालये आहेत, जेथे ज्युरीशिवाय किंवा मूल्यांकनकर्त्यांच्या मदतीशिवाय खटले चालवले जात आहेत. त्यामुळे अशी तरतूद करण्यात आली होती की, दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असलेली या श्रेणीत येणारी प्रकरणे, आक्षेपित कायदा सुरू झाल्यावर, अशा प्रकरणांवर अधिकारक्षेत्र असलेल्या विशेष न्यायाधीशांकडे सुनावणीसाठी पाठवली जावीत. ही तरतूद तेव्हा करण्यात आली जेव्हा विशेष न्यायाधीशांद्वारे या प्रकरणांची कायद्द्याच्या कलम 7 अन्वये सुनावणी केली जाऊ शकते, अशी प्रकरणे दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित होते आणि त्यावर खटला चालवणाऱ्या दंडाधिकाऱ्यांना पुढे खटला चालवण्यासाठी अधिकारक्षेत्रापासून दूर करण्यात आले होते, या कायद्यांतर्गत नियुक्त केलेल्या विशेष न्यायाधीशांना विशेष अधिकारक्षेत्राने कायदा सुरू झाल्यानंतर त्यावर खटला चालविण्याकरीता नियुक्त करण्यात आले होते.

आक्षेपित कायद्यांतर्गत जर ही स्थिती असेल तर पुढे काहीही न करता, 28 जुलै 1952 रोजी विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असलेला, जो खटला सुरू झाला होता, तो खटला त्यांच्यासमोर पुढे जाऊ शकला नाही. आक्षेपित

कायद्याच्या कलम 7 नुसार, अध्यक्षीय दंडाधिकाऱ्यांना त्यावर खटला चालवण्याचे अधिकारक्षेत्र काढून घेण्यात आले होते आणि 28 जुलै 1952 नंतर त्यांच्यासमोर जी कार्यवाही सुरू ठेवण्यात आली होती, ती कोणत्याही अधिकारक्षेत्राशिवाय होती आणि रद्दबातल होती. अपीलकर्त्याची कलम 342 फौजदारी प्रकीया संहिता तपासणी करून आणि लेखी जबाब दाखल करून पुढील कार्यवाही आणि फिर्यादी तसेच बचाव पक्षाने संबोधित केलेले युक्तिवाद हे सर्व अधिकारक्षेत्राशिवाय होते आणि त्याचप्रमाणे आरोपी क्रमांक 1 आणि 2 यांना दोषी ठरवण्याचे आदेश आणि अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक 4 आणि 5 यांची निर्दोष मुक्तता देखील.

तथापि, आमच्यासमोर अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलाने असा युक्तिवाद केला होता की आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदी संविधानाच्या कलम 14 मध्ये नमूद केलेल्या मूलभूत अधिकाराचे उल्लंघन करतात आणि त्यामुळे त्या अधिकारबाह्य आहेत.दुसरीकडे प्रतिवादीतर्फे असे प्रतिवादन केली की कोणतेही वर्गीकरण अजिबात नव्हते आणि जरी एक असले तरी ते समजण्याजोग्या भिन्नतेवर आधारित होते आणि साध्य करू इच्छित असलेल्या उद्देशाशी तर्कशुद्ध संबंध होता.

आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदींनी भारतीय दंड संहिता आणि फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 मध्ये दुरुस्ती केली ज्यामुळे विशिष्ट गुन्ह्यांचा खटला विशेष न्यायाधीशांद्वारे चालवता येतो.आणि हे गुन्हे करणाऱ्या सर्व व्यक्तींना उच्च शिक्षेची शिक्षा होऊ लागली आणि त्यांना वॉरंट प्रकरणांच्या खटल्याच्या प्रक्रियेच्या अधीन केले गेले, विशेष न्यायाधीशांची न्यायालये ज्युरीशिवाय किंवा मूल्यांकनकर्त्यांच्या

मदतीशिवाय प्रकरणांची सुनावणी करणारी सत्र न्यायालये मानली जात होती.त्यामुळे कायदेशीररीत्या असा आग्रह केला जाऊ शकतो की कोणतेही वर्गीकरण अजिबात नव्हते, अशा प्रकारे अधिनियमित केलेल्या तरतुदी कोणत्याही भेदभावाशिवाय सर्व नागरिकांना समानपणे लागू होतात.

तथापि, या प्रकरणाचा युक्तिवाद उच्च न्यायालयासमोर आणि आमच्यासमोर या आधारावर करण्यात आला होता की, हे निर्दिष्ट गुन्हे करणाऱ्या गुन्हेगारांनी स्वतः गट किंवा श्रेणी तयार केली होती आणि भारतीय दंड संहितेच्या अंतर्गत इतर गुन्हे करणाऱ्याच्या तुलनेत वेगळे म्हणून वर्गीकृत केले गेले होते. आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदींमध्ये कोणतेही वर्गीकरण स्पष्ट आहे की नाही याबद्दल आम्हाला कोणतेही मत व्यक्त करायचे नाही, परंतु आक्षेपित कायदा लागू करताना विधिमंडळाने असे वर्गीकरण करण्याचा हेतू होता या गृहीतकावर प्रश्नाच्या या पैलूवर कारवाई करण्यास आम्ही पुढे जाऊ.

या न्यायालयाच्या अनेक निर्णयांमध्ये राज्यघटनेच्या कलम 14 मध्ये अंतर्भूत असलेल्या तत्त्वांचा पूर्णपणे विपर्यास करण्यात आला आहे.कलम 14 चा अर्थ आणि व्याप्ती यावर या न्यायालयाचा सर्वात जुना निकाल चिरंजित लाल चौधरी विरुद्ध भारतीय संघराज्य या प्रकरणात देण्यात आला होता.द स्टेट ऑफ बॉम्बे वि. एफ. एन. बलसरा मध्ये न्यायमुर्ती फजल अली यांनी त्या प्रकरणात मांडलेल्या तत्त्वांचा सारांश खालीलप्रमाणे दिला होताः

“(1) एखाद्या कायद्याच्या घटनात्मकतेच्या बाजूने नेहमीच धारणा असते, कारण असे गृहित धरले पाहिजे की विधिमंडळ स्वतःच्या लोकांच्या गरजा समजून घेते आणि योग्यरित्या त्यांचे गरजेचे कौतुक करते, त्याचा कायदा अनुभवाने प्रकट झालेल्या समस्यांकडे निर्देशित केला जातो आणि त्याचे भेदभाव पुरेशा कारणांवर आधारित असतात.

(2) कायद्यानुसार, कोणतेही वर्गीकरण अजिबात नाही आणि कोणत्याही व्यक्ती किंवा वर्गासाठी विशिष्ट असा कोणताही फरक नाही आणि इतर कोणत्याही व्यक्तीला किंवा वर्गाला लागू होत नाही, आणि तरीही कायदा मात्र एका पक्षीय व्यक्तीला किंवा वर्गाला लागू होतो, हे दाखवून काही प्रकरणांमध्ये या गृहीतकाला नकार दिला जाऊ शकतो.

(3) समानतेच्या तत्त्वाचा अर्थ असा नाही की प्रत्येक कायद्याचा सर्व व्यक्तींसाठी सार्वत्रिक वापर होणे आवश्यक आहे जे स्वभावाने, प्राप्ती किंवा समान स्थितीत नसलेले आहेत आणि वेगवेगळ्या वर्गांच्या व्यक्तींच्या वेगवेगळ्या गरजांसाठी अनेकदा स्वतंत्र उपचारांची आवश्यकता असते.

(4) हे तत्त्व कायदेशीर हेतूंसाठी व्यक्तींचे वर्गीकरण करण्याचा अधिकार राज्याकडून हिरावून घेत नाही.

(5) प्रत्येक वर्गीकरण काही प्रमाणात असमानता निर्माण करण्याची शक्यता आहे आणि केवळ असमानतेचे उत्पादन पुरेसे नाही.

(6) जर एखादा कायदा चांगल्या प्रकारे परिभाषित केलेल्या वर्गाच्या सदस्यांशी समान व्यवहार करत असेल, तर तो अप्रिय नाही आणि तो इतर व्यक्तींना लागू होत नाही या आधारावर समान संरक्षण नाकारण्याच्या आरोपाला तो खुला नाही.

(7) वाजवी वर्गीकरणास परवानगी असली तरी, असे वर्गीकरण काही वास्तविक आणि भरीव फरकांवर आधारित असले पाहिजे जे साध्य करण्याच्या उद्देशाशी वाजवी आणि न्याय्य संबंध ठेवतात आणि वर्गीकरण अनियंत्रितपणे आणि कोणत्याही ठोस आधाराविना केले जाऊ शकत नाही."

या विषयावरील अलीकडील निकाल हा न्यायनिर्णय बुधन चौधरी आणि इतर विरुद्ध बिहार राज्य या खटल्यातील निकालात आढळतो, जिथे ते खालीलप्रमाणे नोंदवले गेले होतेः

"राज्यघटनेच्या कलम 14 मधील तरतुदी या न्यायालयासमोर ब-याच प्रकरणांमध्ये चर्चेसाठी आल्या आहेत, जसे की, चिरंजित लाल चौधरी विरुद्ध भारतीय संघराज्य (उपरोक्त), मुंबई राज्य विरुद्ध एफ. एन. बलसरा (उपरोक्त), पश्चिम बंगाल राज्य विरुद्ध अन्वर अली सरकार, काथी रनिंग रावत विरुद्ध सौराष्ट्र राज्य, लचमनदास केवलराम आहुजा विरुद्ध मुंबई राज्य सय्यद कासिम रझवी विरुद्ध हैदरबाद राज्य आणि हबीब मोहम्मद विरुद्ध हैदराबाद राज्य. सबब संबंधित अनुच्छेद चा अर्थ, व्याप्ती आणि परिणाम याबाबत कोणतीही दीर्घ चर्चा करण्याची आवश्यकता नाही.आता हे सुस्थापित झाले आहे की अनुच्छेद 14 वर्ग कायदे

करण्यास मनाई करते, परंतु ते कायद्याच्या उद्देशांसाठी वाजवी वर्गीकरणास मनाई करत नाही.तथापि, अनुज्ञेय वर्गीकरणाच्या चाचणी परीक्षेत उत्तीर्ण होण्यासाठी दोन अटी पूर्ण केल्या पाहिजेत, म्हणजे, (i) वर्गीकरण हे समजण्याजोग्या भिन्नतेवर आधारित असले पाहिजे जे गटातून वगळलेल्या इतरांपेक्षा व्यक्ती किंवा गोष्टी वेगळे आदेशते आणि (ii) भिन्नतेचा साध्य आदेशण्याच्या उद्देशाशी तर्कसंगत संबंध असणे संबंधीत कायदयानुसार आवश्यक आहे. संबंधित कायद्यानुसार वर्गीकरण भिन्न आधारावर स्थापित असू शकते, म्हणजे, भौगोलिक किंवा वस्तू किंवा व्यवसाय किंवा तत्सम. आवश्यक आहे ते म्हणजे वर्गीकरणाचा आधार आणि त्यांच्या विचाराधीन कायद्याचा उद्देश यांच्यात संबंध असणे आवश्यक आहे.या न्यायालयाच्या निर्णयांद्वारे हे देखील सुस्थापित झाले आहे की अनुच्छेद 14 मात्र ठोस कायद्याद्वारेच नव्हे तर कार्यपद्धतीच्या कायद्याद्वारेही या गुन्ह्याचा निषेध करतो.

वर नमूद केलेल्या तत्त्वांच्या प्रकाशात आपल्याला विवादित कायद्याच्या तरतुदींची छाननी करावी लागेल.

पहिला प्रश्न जो आपल्याला स्वतःसमोर मांडायचा आहे तो म्हणजे विवादित कायद्यात कायद्याच्या उद्देशांसाठी वाजवी वर्गीकरण आहे का.जर आपण आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदींकडे बारकाईने पाहिले तर असे दिसून येईल की विधिमंडळाने कलम 161, 165 किंवा 165-अ भारतीय दंड संहिता किंवा उप-कलम .2, कलम 5 भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1947. चे अंतर्गत दंडनीय गून्हांचे वर्गीकरण एका

गटात किंवा श्रेणीत केले आहे. ते लोकसेवकांनी केलेले लाचखोरी किंवा भ्रष्टाचाराशी संबंधित गुन्हे होते आणि त्यामुळे त्यांचे योग्य प्रकारे एका गटात किंवा श्रेणीत वर्गीकरण केले गेले.हे वर्गीकरण एका समजण्याजोग्या भिन्नतेवर आधारित होते, ज्याने गुन्हेगारांना अशा प्रकारे गटातून वगळलेल्या लोकांपासून वेगळे केले. ज्या व्यक्तींनी लाचखोरी किंवा भ्रष्टाचाराचे गुन्हे केले आहेत ते स्वतःहून भारतीय दंड संहिता किंवा फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1898 मधील सामान्य तरतुदींनुसार वागू शकणाऱ्या गुन्हेगारांपेक्षा अगदी वेगळा वर्ग तयार करतील आणि जर या गटात किंवा श्रेणीत येणाऱ्या गुन्हेगारांना अशा प्रकारे विशेष वागणुकीसाठी ओळखले गेले तर त्याच गटात किंवा श्रेणीत न येणाऱ्या आणि ज्यांना सामान्य प्रक्रियेअंतर्गत वागणूक दिली जात राहिली अशा इतर गुन्हेगारांच्या तुलनेत त्यांना कोणत्याही भेदभावपूर्ण वागणुकीचा प्रश्नच उद्भवणार नाही.

विचार करण्यासारखा पुढचा प्रश्न असा आहे की या फरकाचा आक्षेपित कायद्याने साध्य करण्याचा प्रयत्न केलेल्या उद्देशाशी तर्कशुद्ध संबंध होता का? कायद्याच्या प्रस्तावनेवरून असे दिसून आले की काही गुन्ह्यांची अधिक जलद सुनावणी व्हावी यासाठी हा कायदा लागू करण्यात आला होता. तथापि, काही निरीक्षणच्या आधारे आमच्यासमोर एक युक्तिवाद मांडण्यात आला की जे महाजन न्यायमुर्ती (जसे ते त्यावेळी होते) पृष्ठ क्रं. 314 आणि मुखर्जी न्यायमुर्ती (जसे ते त्यावेळी होते) पृष्ठ क्रं. 328, अनवर अली सरकारच्या खटल्या जी पतंजली शास्त्री मुख्यन्यायमुर्तीनी पृष्ठ क्रं. 43 वर यांची निरीक्षणे केदार नाथ बाजोरिया विरुद्ध

पश्चिम बंगाल राज्य या प्रकरणात उद्धृत केलेल्या खटल्यात असे म्हटले आहे की गुन्ह्यांच्या वेगवान खटल्याला अशा वर्गीकरणासाठी वाजवी आधार मिळू शकत नाही.स्वतःहून उभे राहिल्याने हे परिच्छेद अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलाने आपल्यासमोर मांडलेल्या युक्तिवादाला समर्थन देऊ शकतात. तथापि, हे लक्षात घेतले पाहिजे की केदार नाथ बाजोरियाच्या खटल्यात या न्यायालयाने हे गुणोत्तर निर्णायक मानले नव्हते, जेथे या न्यायालयाने असे म्हटले होतेः

"(1) जेव्हा सध्याच्या कायद्यासारखा कायदा कलम 14 चे उल्लंघन करतो या आधारावर आक्षेप घेतला जातो. संविधानाच्या शीर्षकामध्ये, प्रस्तावनेत आणि तरतुदींनी मुद्दा केलेल्या कायदयाचा मूळ उद्देश आणि धोरण लक्षात घेऊन, ज्याव्दारे गुन्हयांच्या संदर्भात सुनावणीसाठी विशेष न्यायालये स्थापन करण्यात आले आहे आणि विशेष प्रक्रिया निश्चित करण्यात आली आहे, त्या गुन्हयांचे वर्गीकरण अवास्तव किंवा मनमानी असल्याचे म्हटले जाऊ शकते आणि त्यामुळे समान संरक्षण खंडाचे उल्लंघन केले जाऊ शकते.

(2) कायद्यानुसार अनुसूचीमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या गुन्ह्यांचे प्रकार युद्धानंतरच्या काळात अतिशय सामान्य आणि व्यापकपणे प्रचलित होते आणि सदरची प्रभावीपणे आणि वेगाने तपासणी केली गेली पाहिजे, सदर वस्तुस्थितीचा विचार करून, संबंध कायदा वर्गीकरणाच्या पूर्णपणे बुद्धिमान तत्त्वावर आधारित असल्याचे मानले गेले पाहिजे, ज्याचा साध्य करण्याच्या हेतू स्पष्ट आणि वाजवी संबंध आहे. ज्याव्दारे सविधानाच्या कलम 14 चे उल्लंघन होत नाही.

सध्याच्या प्रकरणात, लाचखोरी आणि भ्रष्टाचार मोठ्या प्रमाणात होत असल्याने आणि ते काढून टाकण्याची गरज तातडीने जाणवली असल्याने, गुन्हेगारांना न्याय मिळवून देण्यात होणारा सर्व संभाव्य विलंब दूर करण्याच्या उद्देशाने उपाययोजना करणे आवश्यक होते. हे लक्षात घेऊन, विशेष न्यायाधीशांची नियुक्ती करून, त्यांना सदर खटला चालवण्यासाठी विशेष अधिकारक्षेत्र देण्यात आले होते आणि त्यांना अारोपीला खटला चालविण्याकामी पाठविल्या शिवाय दखल घेण्याचा अधिकारही देण्यात आला होता, अशा कथित गुन्हयांच्या संदर्भात जलद सुनावणीसाठी, आक्षेपित कायद्यातील तरतुदी अधिनियमित करण्यात आल्या होत्या. ज्या दंडाधिकाऱ्यांद्वारे वॉरंट प्रकरणांच्या सुनावणीसाठी विहित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन करतात.अशा प्रकारे विशेष न्यायाधीशांसमोरची कार्यवाही सत्र न्यायालयांसमोर ज्युरीशिवाय किंवा मूल्यांकनकर्त्यांच्या मदतीशिवाय खटल्यांची सुनावणी करण्यासाठी समाकलित केली गेली आणि उच्च न्यायालयात अपील आणि पुनरीक्षण करण्याचे अधिकार देखील अशाच प्रकारे मर्यादित केले गेले. या सर्व तरतुदींचा या गुन्ह्यांचा जलद खटला चालवण्यासाठी आवश्यक परिणाम झाला आणि या समजण्याजोग्या फरकाचा आक्षेपार्ह कायद्याने साध्य करू इच्छित असलेल्या उद्देशाशी तर्कशुद्ध संबंध होता हे नाकारता येत नाही. अशा प्रकारे या दोन्ही अटी पूर्ण झाल्या आणि आक्षेपित कायद्याच्या तरतुदी कोणत्याही प्रकारे संविधानाच्या कलम १४ चे उल्लंघन करणाऱ्या होत्या असा आग्रह धरता आला नाही.

त्यानंतर असा युक्तिवाद करण्यात आला की जरी आक्षेपित कायदा अधिकारक्षेत्रात असला तरी, अपीलकर्त्याच्या प्रकरणाचा खटला चालवणाऱ्या विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्याला आक्षेपित कायदा सुरू झाल्यानंतर त्यावर खटला चालवण्यासाठी अधिकारक्षेत्रापासून वंचित ठेवले गेले नाही आणि त्याने नोंदवलेल्या अपीलकर्त्याची निर्दोष मुक्तता रदद् केली जाऊ शकत नाही. या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ आक्षेपित कायद्याच्या कलम 10 वर विसंबन ठेवण्यात आले. असे आवाहन करण्यात आले होते की जरी हे प्रकरण कायदयाच्या कलम 6(1) प्रमाणे नमूद केलेल्या गुन्ह्याशी संबंधित असले तरी 26 सप्टेंबर 1952 पर्यंत राज्य सरकारने अधिकृत राजपत्रात अधिसूचनेद्वारे कोणत्याही विशेष न्यायाधीशाची नियुक्ती केली नव्हती, तेव्हा युक्तीवाद संपून खटल्याचे काम 26 सप्टेंबर 1952 रोजी पुर्ण झाले होते आणि त्यानंतर मात्र अध्यक्षीय दंडाधिकाऱ्यांनी निकाल जाहीर करणे बाकी होते आणि म्हणूनच हे प्रकरण विद्वान दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित असल्याचे मानले जाते. ते 26 सप्टेंबर 1952 रोजी राज्य सरकारने नियुक्त केलेल्या विशेष न्यायाधीशांकडे सुनावणीसाठी पाठवण्याची संधी नव्हती.

हा युक्तिवाद आम्हाला मान्य नाही. हे नाकारता येत नाही की 28 जुलै 1952 रोजी, आक्षेपित कायद्याच्या प्रारंभाच्या तारखेस, अपीलकर्त्याचे प्रकरण विद्वान प्रेसिडेन्सी दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित होते. त्या दिवशी फिर्यादी पक्षाने आपला खटला आणि बंद केला होता आणि अपीलकर्त्याला त्याचा बचाव

करण्यासाठी अद्याप बोलावण्यात आलेले नव्हते. अपीलकर्त्याची तपासणी कलम .342 फौजदारी प्रक्रिया संहिता प्रमाणे त्या तारखेनंतर झाली नव्हती. अपीलकर्त्याने 14 ऑगस्ट 1952 रोजी आपले लेखी जबाब दाखल केले आणि फिर्यादी तसेच बचाव पक्षाचे युक्तीवाद 26 सप्टेंबर 1952 पर्यंत चालू राहिले. अशा प्रकारे "प्रलंबित" या शब्दाची व्याख्या स्ट्रॉड्ड ज्युडिशियल डिक्शनरी, तिसरी आवृत्ती, खंडा III पृ. 2141 वर केली आहेः-

प्रलंबीतः- (1) कायदेशीर कार्यवाही सुरू होताच आणि ती पूर्ण होईपर्यंत "प्रलंबित" असते, म्हणजे, जोपर्यंत त्याची मूळ दखल असलेले न्यायालय या प्रकरणातील बाबींवर आदेश करू शकते किंवा त्यामध्ये हाताळले जाऊ शकते.

त्याचप्रमाणे जेसल, एम. आर. इन री क्लॅगेट्ट्स इस्टेट, फोर्डहॅम वि. क्लॅगेट (1) ची निरीक्षणे अशीच आहेतः

"प्रलंबित" या शब्दाचा अर्थ काय आहे? माझ्या मते, त्यात प्रत्येक दिवाळखोरीचा समावेश आहे ज्यामध्ये कोणतीही कार्यवाही कोणत्याही शक्यतेनुसार केली जाऊ शकते.मला वाटते की 'प्रलंबित' या शब्दाचा अर्थ हाच आहे.... ....जेव्हा कोणतीही कार्यवाही केली जाऊ शकते तेव्हा न्यायालयात ते प्रकरण प्रलंबित असल्याचे म्हटले जाते. तीच परीक्षा आहे.

"त्यामुळे अपीलकर्त्याचे प्रकरण संपले नव्हते आणि आक्षेपित कायदा सुरू होण्याच्या तारखेपर्यंत ते अध्यक्षीय दंडाधिकाऱ्यांसमोर प्रलंबित होते यात शंका नाही.

तथापि, आम्हाला सांगण्यात आले की 40 साक्षीदारांची चौकशी करण्यात आली होती आणि खटल्याच्या वेळी 226 कागदपत्रे चिन्हांकीत दंडाधिकाऱ्यांसमोर सादर करण्यात आली होती आणि कायदे करताना विधिमंडळाचा आरोपी कायदयाचे कलम 10 चा कायदा करताना हेतू असू शकत नाही की, ज्या खटल्यात युक्तीवाद आणि निकाल जाहीर करणे वगळता सर्व काही पूर्ण झाले असेल, ते प्रकरण कायद्यांतर्गत नियुक्त केलेल्या विशेष न्यायाधीशांसमोर खटल्याच्या सुनावणीसाठी पाठवले जावे, या युक्तीवादा मधे असा भ्रम आहे की, 28 जुलै 1952 रोजी, जेव्हा आक्षेपार्ह कायदा अंमलात आला, तेव्हा मर्यादित अर्थानेही खटला पूर्ण झाला नव्हता, हा यामध्ये अंतर्भूत असलेला गैरसमज आहे. फिर्यादी पक्षाने आपला खटला बंद केला होता परंतु अपीलकर्त्याने फिर्यादी पक्षाने स्थापन केलेल्या खटल्याच्या उत्तरात, अद्याप आपला बचाव केला नव्हता आणि पुरावा सादर केला नव्हता. हीच स्थिती 26 सप्टेंबर 1952 रोजीही होती, जेव्हा अधिकृत राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे मुंबई विशेष न्यायाधीशाची नियुक्ती करण्यात आली होती, ज्याचे अशा प्रकरणांवर अधिकारक्षेत्र होते. ही अधिसूचना 26 सप्टेंबर 1952 च्या सुरुवातीपासून लागू झाली, जी 25 सप्टेंबर 1952 च्या मध्यरात्रीनंतर लगेचच होती आणि बचाव पक्षाचा युक्तीवाद तोपर्यंत पूर्ण झाला नव्हता, परंतु 26 सप्टेंबर 1952 रोजी प्रेसीडेंसी दंडाधिकाऱ्यांचे न्यायालयाचे कामकाज सकाळी 11 वाजता सूरू झाल्यावरही सूरुच होता, आणी त्यानंतर त्याचा समारोप झाला. "खटला" या शब्दाची व्याख्या स्ट्रॉड्स ज्युडिशियल डिक्शनरी, तिसरी आवृत्ती, खंड IV, पृष्ठ 3092 वर केली आहेः-

(1) "खटला" म्हणजे दिवाणी असो वा फौजदारी, कायदेशीर तरतुदींमधील समस्येतील मुद्द्यांचा सक्षम न्यायाधिकरणाद्वारे झालेला निष्कर्ष.

(2) "खटला" (फौजदारी न्याय कायदा, 1948 (11 आणि 12 जिओ. 6.सी. 58) कलम 23 (1) जोपर्यंत शिक्षा सुनावली जात नाही किंवा गुन्हेगाराला दोषमुक्त करण्याचा आदेश दिला जात नाही तोपर्यंत ती पूर्ण होत नाही (आर. व्ही. ग्रांट (1951) 1 के. बी. 500).

त्यामुळे राज्य सरकारने अधिकृत राजपत्रात अधिसूचनेद्वारे विशेष न्यायाधीशाची नियुक्ती करेपर्यंत आक्षेपित कायदयाची प्रभावी सुरुवात झाली असे म्हणता येणार नाही सदर युक्तिवादासाठी अपीलकर्त्याचे खटला 28 जुलै 1952 रोजी आणि 26 सप्टेंबर 1952 रोजीही पूर्ण झाला असे म्हणता येणार नाही.त्यामुळे अपीलकर्त्याचा हा युक्तिवाद कोणत्याही परिस्थितीत तथ्यहीन आहे.आम्हाला माहिती आहे की सध्याच्या प्रकरणांसारख्या प्रकरणांमध्ये तरतुदींमध्ये समाविष्ट आहेत. ज्यामध्ये 40 साक्षीदारांची चौकशी आणि 226 कागदपत्रे सादर करून संपूर्ण प्रकरणाची पुन्हा सुनावणी करणाऱ्या खटल्याची अधिकारक्षेत्र असलेल्या विशेष न्यायाधीशांसमोर पुन्हा सुनावणी केली जाईल, असा आक्षेपार्ह कायदा अपीलकर्त्याच्या पूर्वग्रहावर काम करेल.खर्च करावा लागणारा वेळ, अपीलकर्त्याला करावी लागणारी चिंता, सक्षम वकिलाद्वारे त्याच्या संरक्षणाच्या बाबतीत त्याला करावा लागणारा खर्च आणि विशेष न्यायाधीशाला त्याच प्रयत्नात सामोरे जावे लागण्याची शक्यता, ज्यामुळे तो प्रेसिडेंसी मॅजिस्टेर पेक्षा वेगळ्या निष्कर्षावर

पोहोचेल, त्या सर्व बाबींमुळे आपण त्याच्या प्रकरणाचा अत्यंत सहानुभूतीपूर्वक विचार केला असता आणि या समस्या आणि संकटांपासून त्याला कसे वाचवता येईल याचे मार्ग आणि साधने शोधण्याचा प्रयत्न केला. कलम 10 चा शब्दात आक्षेपित कायद्यातील बाबी अतिशय स्पष्ट आहेत, कोणत्याही दंडाधिकाऱ्यांसमोर आक्षेपित कायदा सुरू होण्यापूर्वी ताबडतोब प्रलंबित असलेल्या विशेष न्यायाधीशांद्वारे सुनावणी करण्यायोग्य सर्व प्रकरणे अशा प्रकरणांवर अधिकारक्षेत्र असलेल्या विशेष न्यायाधीशांकडे सुनावणीसाठी पाठवली जाणे आवश्यक आहे, ज्याची दखल असलेल्या दंडाधिकाऱ्यांनी मात्र त्यांच्यावर खटला चालवण्यासाठी अधिकारक्षेत्रापासून वंचित ठेवलेल्या दंडाधिकाऱ्यांनी कायदा सुरू झाल्यानंतर लगेचच त्याच्या खटल्याची पुढील कार्यवाही सुरू करण्यासाठी, त्याशिवाय इतर कोणत्याही प्रकारे त्यांचा अर्थ लावला जाऊ शकत नाही. आक्षेपित कायदा सुरू झाल्यानंतर या प्रकरणांचा खटला चालवण्यासाठी अधिकारक्षेत्र असलेले एकमेव व्यक्ती म्हणजे त्यावर अधिकारक्षेत्र असलेले विशेष न्यायाधीश होते मात्र त्यानंतर दंडाधिकाऱ्यांनी जे काही केले ते अधिकारक्षेत्रबाह्य मात्र शून्य होते.अपीलकर्त्याचे प्रकरण दुर्दैवी आहे. कारण आपल्याला हे माहित असले पाहिजे की, त्याच्यावर खटला चालवणारे विशेष न्यायाधीश त्याच्यावर ज्या गुन्ह्याचा आरोप ठेवण्यात आला आहे त्याच गुन्ह्यातून त्याची निर्दोष मुक्तता करतील, ज्या पद्धतीने स्वतः अध्यक्षीय दंडाधिकाऱ्याने केले होते, परंतु त्याला पुन्हा खटल्याला सामोरे जावे लागेल आणि पुन्हा स्वतःचा बचाव करण्यासाठी खर्च आणि चिंता सहन करावी लागेल या वस्तुस्थितीपासून सुटका नाही.त्यामुळे आम्ही या निष्कर्षावर आलो

आहोत की उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याच्या फेरविचारणेचा आदेश योग्य होता आणि अपील फेटाळले गेले पाहिजे.आम्हाला आशा आणि विश्वास आहे की विशेष न्यायाधीशांसमोर पुन्हा खटला सर्व शक्य प्रेषणासह चालवला जाईल आणि खटला शक्य तितक्या लवकर पूर्ण होईल. त्यानुसार याचिका फेटाळली जाईल.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.